

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука, на седници одржаној 24. јуна 2021. године, формирана је комисија за писање реферата о завршеној докторској дисертацији Драганае Дабић, под насловом: „Легитимност економског управљања у зони евра”. Комисију чине:

- Др Иван Вујачић, професор у пензији Економског факултета, Универзитет у Београду
- Др Бојан Ковечевић, професор Факултета политичких наука, Универзитет у Београду
- Др Слободан Самарцић, професор Факултета политичких наука, Универзитет у Београду, ментор

После прегледа докторске дисертације, комисија има част да Наставно–научном већу Факултета политичких наука поднесе следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Подаци о кандидату

Драгана Дабић рођена је 4.6.1988. године у Београду, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је на смеру за међународне односе Факултета политичких наука Универзитета у Београду 2012. године. Мастер студије, модул Европске интеграције, завршила је на истом факултету 2014. године одбранивши завршни мастер рад насловљен „Могућност управљања институционалном кризом Европске уније“. Од прилагођених делова мастер рада, настао је истоимени чланак објављен у Зборнику најбољих мастер радова о Европској унији 2016. године у издању Информационог центра ЕУ у Београду. Од 2014. године студент је докторских студија на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Међународне и европске студије. Након стручног усавршавања и оспособљавања и краткорочног волонтирања, запослила се у Институту за међународну политику и привреду у Београду. У марту 2016. године изабрана је у звање истраживач приправник, док је у звање истраживач-сарадник изабрана 2019. године. Од 2017. године секретар је редакције часописа *Међународна политика*. Објавила је више научних чланака из области међународних односа и европских студија у различитим публикацијама Института за међународну политику и привреду. Написала је велики број приказа књига домаћих и страних аутора. У сарадњи са колегама уређивала је два зборника радова у издању Института за међународну политику и привреду. Пише прилоге за *China – CEE Institute* са седиштем у Будимпешти. Учествовала је на научним семинарима у земљи и иностранству. Говори енглески и шпански језик.

Списак објављених радова са анотацијама:

- Стеван Рапаић, Драгана Дабић, „Спољнотрговински аспект приступања Републике Србије Европској унији“, *Међународни проблеми*, Vol. LXV, No. 3/2013, стр. 341-364. M51

У раду се у контексту процеса приступања Европској унији анализира спољнотрговинска политика Републике Србије, као и утицај који овај процес има на њене будуће спољнотрговинске односе са досадашњим најзначајнијим партнерима.

- Драгана Дабић, „Криза еврозоне и досадашњи одговори Европске уније“, *Европско законодавство*, 47-48/14, стр. 139-161. M51

У раду су хронолошки приказани и критички сагледани најважнији одговори Европске уније и њених држава чланица на економску кризу. Посебна пажња посвећена је Уговору о установљавању Европског стабилизационог механизма и Уговору о стабилности, координацији и управљању економском и монетарном унијом. Анализа усвојених антикризних механизма имала је за циљ да представи начине на који се Унија суочила са најозбиљнијом кризом од свог настанка, као и да укаже на проблеме у функционисању економске и монетарне уније.

- Драгана Дабић, „Заједничка спољна и безбедносна политика Европске уније према украјинској кризи“, *Међународна политика*, год LXVI, бр. 1160, октобар-децембар, 2015, стр. 5-19. M52

У раду се полази од претпоставке да у украјинској кризи, Европска унија не само да се није показала као дорасла озбиљности ситуације (уосталом, као и у ранијим кризама на њеном тлу), већ се по први пут у својој историји нашла у улози изазивача озбиљног међународног конфликта. Суочена са погубним последицама агресивне и исхитрене „европеизације“ „новог“ Истока Европе у виду истицања права на нормативну хегемонију, али вођену доминантно геополитичким мотивима, једном када се сукоб распламсао претећи да изазове несагледиве последице по стабилност постхладноратовског безбедносног поретка није јој много преостало него да се приклони политици Сједињених Америчких Држава. На тај начин, Унија је пропустила још једну прилику да у пољу спољне политике формулише специфично европски приступ (мировни и ујединитељски пројекат) који би одиста водио рачуна о вредностима које су уткане у њен Оснивачки акт.

- Драгана Дабић, „Могућност управљања институционалном кризом Европске уније“, објављен у: *Зборнику најбољих мастер радова о Европској унији* (уредник Доц. др Бојан Ковачевић), ЕУ инфо центар, Београд, 2016, стр. 99-116.

Чланак је настао на основу мастер рада ауторке под насловом „Могућност управљања институционалном кризом Европске уније“. Основна хипотеза чланка је да је кризом подстакнуто незадовољство, како у погледу легитимитета, тако и учинка заједничких европских институција, условило потребу за предузимањем озбиљне и далекосежне реформе система управљања Европске уније. Захтева се да се процес усвајања одлука у Унији истовремено учини ефикаснијим и демократичнијим, што су две политичке вредности које није нимало лако помирити. Закључује се да потребну институционалну реформу кочи недостатак легитимитета за њено извођење. Код садашњих европских елита не читава се решеност за предузимањем мера које би систем управљања Европске уније учиниле демократски одговорним грађанима.

- Драгана Дабић, „(Не)ограничени утицај Немачке у еврозони: опстанак заједничке валуте из угла историјског институционализма“, *Међународни проблеми*, Vol. LXVIII, No. 4/2016, стр. 327-350. M51

У раду се из теоријске перспективе историјског институционализма истражује да ли је немачка влада у већој мери ограничена чланством у зони евра него што то анализе о њеној доминацији предочавају. Како би одговарила на ово питање, ауторка анализира однос економски најјаче чланице Европске уније и моћне Европске централне банке. У раду се закључује да је као крајњи резултат, криза у еврозони подстакла вишеслојне процесе институционалног прилагођавања и усложњавања који воде постепеној, али недовољно транспарентној централизацији економског одлучивања.

- Драгана Дабић, „Критичка теорија међународних односа на почетку 21. века“, *Међународни проблеми*, Vol. LXIX, No. 2-3/2017, стр. 332-349. M51

Предметни рад представља прилог тематском броју часописа *Међународни проблеми*, који је посвећен разматрању теорија међународних односа у XXI веку. Ауторка приказује како је текла еволуције критичке теорије у проучавању међународних односа – од радикално критичких становишта њеног утемељивача Роберта Кокса, па до наглашено нормативног усмерења Јиргена Хабермаса. Њен допринос дисциплини међународних односа огледа се у отварању (и политизацији) питања која представници традиционалних теоријских струја узимају као датост или им из различитих разлога не придају довољну важност, те се у раду закључује да је критичка теорија, упркос бројним оспоравањима, релевантна за изучавање међународних односа.

- Драгана Дабић, „Европска избегличка криза као изазов теорији о нормативној моћи Европске уније“, у: др Слободан Јанковић, проф. Др Зоран Павловић, Драгана Дабић (урс) *Балканска мигрантска рута: између политике, права и безбедности*, Институт за међународну политику и привреду, Покрајински заштитник грађана – омбудсман, Београд, 2017, стр. 52-73. M45

У раду се на примеру избегличке кризе испитује да ли политичко деловање Уније одговара теоријској конструкцији о нормативној моћи Европске уније. Одговори Европске уније и њених појединачних држава чланица на изазове које је са собом донела избегличка криза подељени су између настојања да се Европа претвори у добро чувано утврђење које ће штитити њену безбедност, ресурсе и културу, са једне стране, и моралних обавеза да се пружи неопходна помоћ и умање патње избеглица, са друге стране. Закључује се да оно што избегличку кризу чини истинском европском кризом није енормни број приспелих миграната и избеглица на обале Европе, већ (раз)откривене дубоке поделе унутар Уније које онемогућавају усвајање и вођење јединствене политике. Уколико међу чланицама не постоји истинска сагласност у погледу основних заједничких вредности и принципа, тешко је одржива представа о Унији као заједници вредности из које произилази и њен нормативни идентитет.

- Драгана Дабић, „Криза демократије у Источној Европи: (не)успешна политичка интеграција нових чланица?“, *Међународни проблеми*, година. LXXI, бр. 2, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 188-215. M51

Претпоставка од које се у наведеном раду полази јесте, да када се ради о њеним пуноправним чланицама, Европска унија не поседује делотворне правне и политичке механизме да санкционише и/или преокрене њихово демократско назадовање. Прво се теоријски испитује политички феномен који је у литератури означен термином „демократско назадовање“ (енгл. “democratic backsliding“). Потом, се на примерима кршења либерално-демократских норми од стране влада у Мађарској, Пољској и

Румунији, анализира политичка воља, способност, али и легитимитет Европске уније да брани основне вредности саопштене у Оснивачком акту. Крајњи циљ ауторке је да испита утицај упитне политичке интеграције источноевропских земаља по наставак проширења Уније.

- Драгана Дабић, „Оснивање Канцеларије европског јавног тужиоца – рађање новог утицајног актера у европском систему управљања на више нивоа?“, *Европско законодавство*, 70/2019, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 27-52. М52

Државе Европске уније су се споразумеле да путем поступка ближе (убрзане) сарадње оснују Канцеларију европског јавног тужиоца која ће бити надлежна да врши истраге, кривично гони и подиже оптужнице против извршилаца кривичних дела угрожавања финансијских интереса ЕУ, односно да штити интегритет европског буџета. За 20 земаља чланица које су узеле учешће у овој иницијативи Уредба Савета ЕУ 2017/1939 о оснивању Канцеларије европског јавног тужиоца ступила је на снагу 12. октобра 2017. године. Циљ рада је двојак. Полазни циљ је представљање карактеристика новог актера на основу извора права ЕУ- унутрашња организација, надлежности и њихово извршење, процесна правила, као и процесни заштитни механизми за осумњичене и окривљене. Након тога, на критичкој основи разматрају се шире импликације оснивања наднационалног Европског тужилаштва, у првом реду очекивања у погледу даљег ширења његових надлежности. Како је и сам Лисабонски уговор предвидео такву могућност, у раду се закључује да је основано очекивати да у догледно време надлежност Европског тужилаштва буде проширена и на друге видове озбиљног криминала који има прекограничну димензију.

- Драгана Дабић, „Феномен кризе у европској интеграцији“, *Међународна политика*, год. LXXI, БР. 1177, јануар-март 2020, стр. 5-30. М52

У раду се испитује значај феномена кризе за напредовања интегративних процеса у значењу централизације надлежности на европском нивоу одлучивања. У циљу одговора на питања да ли интеграција напредује као последица криза и да ли су кризе одиста „добре“ за Европску унију како се некада у литератури наводи, анализирају се одговори на досадашње кризе које су је потресале. Избор је пао на кризе које историчари европске интеграције издвајају као најозбиљније. Посебан акценат стављен је на последњу кризу Уније. Након предузете анализе, у раду се закључује да је интеграција напредовала, како као последица мера предузетих зарад криза, тако и услед деловања других чинилаца који нису стриктно везани за кризе. Између осталог, продубљење интеграције је наступало и као последица постепеног одвијања амбициозних планова након многих преговора, стрпљивог активизма наднационалних институција, добро искоришћеног политичког моментума од стране агилних државника (нпр. период експанзије европске историје по окончању Хладног рата), итд. Констатује се да није упутно растућу међузависност европских народа насталу као последица институционалних одговора на кризе означити као добру, пожељну или корисну без квалитативног испитивања политичког поретка унутар кога се она остварује.

- Бранимир Гајић, Драгана Дабић, „Европска банкарска унија као део посткризног система управљања Економском и монетарном унијом“, *Европско законодавство*, 73-4/20, стр. 73-99. М53

У раду се испитује претпоставка, присутна како у економској доктрини, тако и у изјавама европских званичника, да пројекат изградње Европске банкарске уније представља најзначајнији трансфер економских надлажности на Европску унију још од

одлуке о централизацији монетарне политике. Циљ рада је двојак. Први циљ је представити архитектуру Банкарске уније, углавном на основу извора европског права. Разматрају се градивни елементи тзв. три стуба Банкарске уније - Јединствени механизам напора (супервизије) банака, Јединствени механизам санације банака и још увек непотпуни Јединствени механизам осигурања депозита. Други циљ се огледа у разматрању ширих импликација интегрисаног финансијског оквира, у првом реду очекивања у погледу даље централизације надлежности на нивоу Уније.

Подаци о дисертацији

Докторска дисертација се састоји од увода, пет поглавља, закључка и списка извора (документа, књиге, зборници, чланци, енциклопедије и речници, извори са интернета). Све заједно, дисертација је обима 263 стране стандардних параметара. Материја дисертације изложена је по плану који је утврђен у пријави.

2. Предмет и циљ дисертације

Аутор, Драгана Дабић, полази од става да више од деценије уназад, пројекат европског међудржавног уједињења доводи у контекст различитих кризних ситуација. После почетног ентузијазма у вези са великим проширењем на исток континента, почетак 21. века је за Европску унију (ЕУ, Унија) донео низ нових изазова. Здружено деловање сила унутрашње дезинтеграције и сложених спољнополитичких и безбедносних изазова, нагриза веру у способност ЕУ да оствари циљеве и отелотвори вредности саопштене у њеном оснивачком акту.

Теоријска мисао је сагласна у оцени да су финансијска и криза јавног дуга које су потресале евро зону довеле монетарну унију готово до руба понора. Како би се сачувала заједничка валута било је потребно да европски лидери оформе нове финансијске и регулаторне институције, да Европска централна банка (ЕЦБ) почне да спроводи неконвенционалну монетарну политику, као и да државе чији су проблеми са јавним дугом током кризе ескалирали, невољно прихвате политику штедње, укључујући и знатно већи степен уплива наднационалних институција у њихову економску политику. Евро зона је пребродила најјачи удар кризе 2012. године. Усвојеним мерама ЕУ је демонстрирала да је још увек у стању да понуди нова решења и да је њен систем управљања издржљивији него што се то испрва, на почетку кризе, чинило. Дужничка криза у евро зони је свету (раз)открила две кључне ствари: прво, да Економска и монетарна унија (ЕМУ) пати од озбиљних мањкавости, да је непотпуна и да, докле год не буде довршена (изградњом функционалне економске уније), остаће нестабилна и потенцијално неодржива; друго, колико је Немачка након пада Берлинског зида и поновног уједињења, ојачала. У том контексту, основна теза ауторке је да су Економска криза и европски одговор на њу су изменили дотадашњи начин институционалног и политичког управљања ЕМУ. Заједничка валута је опстала по цену ограничења националне аутономије држава најтеже погођених кризом (у сфери социоекономског одлучивања које формално није пренето на ниво Уније) и урушавања демократских односа међу чланицама.

Нова конституционална архитектура економског управљања настала као одговор на кризу постепено се уобличавала између 2010. и 2016. године. Наведена временска одредница је само условна, јер је процес изградње „праве“ или „истинске“ ЕМУ још увек у току. Да је аранжман који је тренутно на снази у области економског управљања тешко одржив сведочи, не само никад живља расправа у академским круговима, већ и предлози и стратегије унапређења ЕМУ изнети од стране највиших наднационалних званичника (тзв. „комплетирање“ економске уније). Како се ради о најтешње интегрисаном „клубу“ држава унутар ЕУ, начин на који ће дефинитивно бити уобличен политички и економски систем односа унутар зоне евра, имаће немерљиве последице по будућност пројекта европске интеграције.

Ауторка је у раду понудила одговор на следеће истраживачко питање: **Како се антикризна реформа Економске и монетарне уније одразила на проблем легитимности економског управљања Европске уније.**

Када је питању легитимности реч, ауторка полази од следећих ставова. Легитимност претпоставља законитост, али је надилази тиме што придаје власти и одговарајући вредносни елемент који пука законитост на садржи. Етимолошко одређење речи легитимитет (од латинског *legitimare*, што значи „прогласити законитим“), такође указује на постојање вредносне компоненте. Политички филозофи законитост тумаче на основу етичког или рационалног принципа, док социолози, пак истичу друштвени образац понашања у виду спремности да се режиму повинује. Начелно и апстрактно поимање легитимности (власти, система, институција, одлука итд.) одувек је представљало једно од централних истраживачких поља политичких наука. Истовремено, појам легитимности (у својству идеје, односно скупа идеја, принципа и идеала) може да служи и као средство политичке анализе од кога се полази приликом објашњења и/или критике уочене појаве, односно понашања. Кандидаткиња ће се у дисертацији управо у овом контексту - аналитичког алата за проучавање квалитета европског система управљања - ослонити на појмовно одређење легитимитета. С обзиром да се ради о „суштински спорном“ појму, додатна прецизирања нису на одмет. Она се ограничава на схватање легитимности развијено под окриљем европских и англосаксонских традиција у политичкој филозофији, правној науци и социологији. Како се временска одредница предмета истраживања односи на савремене околности, у дисертацији је једино сврсисходно говорити о демократском легитимитету.

У случају демократског легитимитета власт мора добити пристанак (изражен кроз демократски процес) од стране оних којима влада (грађана, односно бирача). Један од кључних услова да политичка заједница ужива демократски легитимитет јесте да се актери одговорни за креирање политика могу позвати на јавну одговорност. Притом, претпоставка постојања демократске политичке одговорности је да творци јавних политика могу бити јасно идентификовани. У конкретном случају, ауторка се пита: ко је одговоран за устројство пост-кризног система управљања у зони евра? Да ли су то „центри моћи“ у Бриселу и Франкфурту? Или, Немачка као економски најјача чланица ЕУ? Или пак, свака од садашњих 19 националних влада у зони евра понаособ које су прихватиле такав аранжман? Затим, током кризе је уочљива била тенденција замагљивања границе између политичке и судске власти у домену економског

управљања. Да ли европски судови (наднационални Суд правде ЕУ, као и највиши национални судови међу којима је најактивнији немачки Савезни уставни суд), потврђујући легалност појединих антикризних мера, такође сnose део одговорности за политичке аранжмане у зони евра.

Други део проблема везује се за чињеницу да ЕУ није држава, а самим тим ни демократија. Ипак, она у економској сфери некада има задњу реч у одлукама које представљају срж права на демократско самоодређење једне политичке заједнице. На пример, институције ЕУ су те које су током кризе имале пресудан утицај на то како ће изгледати национални буџети држава чланица најтеже погођених кризом. Иако је акутна фаза економске кризе окончана изласком држава евро зоне из рецесије, наднационални ниво власти се није одрекао новоприсвојених супервизорских овлашћења у буџетској политици својих чланица. По свему судећи, она су прерасла у трајну карактеристику економског система ЕУ. Сагласно поставкама демократске теорије, да би власт уживала демократски легитимитет она мора потицати од народа (тзв. легитимитет *input-a*) и мора радити у интересу народа, тј. за народ (тзв. легитимитет *output-a*). Теорије о демократском дефициту ЕУ се базирају на одсуству инпут легитимитета у процесу одлучивања (обавезивања) на наднационалном нивоу власти. Ауторка показује да се у случају наднационалног економског управљања ЕУ у стању да досегне само крњи облик демократије садржан у њеној легитимности као функционалног система власти.

Криза није на суштински начин преобразила ЕМУ, али јесте за собом оставила сложенији и замршенији систем управљања (и политичких односа), у коме су наднационалне технократске институције успеле да за себе присвоје додатна овлашћења, и што је још важније – политичке улоге и функције. У фокусу овог истраживања налази се измењена („пост-кризна“) конституционална архитектура ЕМУ. Критички су сагледане измене у вертикалној подели власти (између нивоа држава чланица и нивоа ЕУ) и хоризонталним релацијама моћи између самих земаља чланица у систему управљања ЕМУ, настале као последица одговора ЕУ на кризу. Економске мере предузете за спас заједничке валуте оставиле су далекосежне неповољне последице по демократски легитимитет поретка у зони евра. Кандидаткиња наводи неке од ових тенденција које су теоретичари учили.

Фокусирање искључиво на монопол над силом и принудом као кључним обележјем вршења власти (ЕУ не поседује класични државни апарат, дакле она је „тигар од папира“, рекли би реалисти) резултира занемаривањем проучавања начина на који наднационални ниво власти увећава моћ, последично и утицај, лишвавајући европске грађане права на демократски избор. Ауторка тврди да ово нигде није израженије до у области економске и монетарне политике захваћене вртлогом кризе, где се под велом надмоћи експертизе, технократске ефикасности и наводне аполитичности преостала аутономија држава чланица у економској сфери обесмишљава, а слобода европских народа ограничава на суштински начин.

Теоријско одређење предмета истраживања

Кандидаткиња се определила да опстанак заједничке валуте анализира кроз теоријски оквир *историјског институционализма*, јер, са једне стране, ублажава

тврдње теоретичара међувладиних односа у погледу истицања контроле које државе чланице остварују над процесом преношења надлежности на наднационална тела, а са друге стране, не упада у замку неофункционализма о предвидљивом линеарном кретању ка унапред дефинисаном циљу „све ближе Уније народа Европе“ и то великим делом захваљујући иницијативама недржавних актера. Историјски институционализам фаворизује инкрементална прилагођавања и мале (прагматичне) кораке напред у виду прилагођавања постојећег система новонасталој ситуацији. На тај начин скреће се пажња на способност адаптације институционалне архитектуре која упозорава заједничку валуту на екстерне шокове из којих могу да произађу кризне ситуације.

Намера која се налази у основи овог истраживања је следећа: објаснити чињеницу да је ЕМУ, упркос озбиљним изазовима са којима се током кризе суочила и неповољним изгледима који су јој приписивани, ипак опстала; а да притом њен опстанак није резултирао преображајем у „праву“ (квази-државну) економску унију са наднационалном фискалном влашћу и свим оним уобичајеним функцијама које се из такве власти очекује да произађу (значајнији заједнички буџет, фискални трансфери, заједнички порез, „еврообвезнице“ и др.). Дакле, кандидаткињу занима зашто су европски лидери заједничку валуту спасили „само“ инкременталним мерама, у ситуацији (јеку кризе) када се исто тако целисходним чинило и „одустати“ од монетарне уније или, пак дозволити „преливање“ процеса интеграције на област фискалне политике; и, у вези са претходним, да ли се опстанак еврозоне може узети као датост и за будуће.

Истовремено, у раду се критички сагледава нова институционална архитектура ЕМУ. За тај циљ, као полазна тачка одабрана је теорија о секуритизацији која показује како власт (зло)употребљава институт ванредних мера. У контексту кризе у еврозони, пример секуритизације представљају изјаве званичника Уније у вези са економском и политичком кризом у Грчкој у којима су упозоравали на потенцијално банкротство Грчке и опасности од драматичног распада ЕМУ. По правилу, након забрињавајућих најава, уследиле би изјаве решености да ће ЕУ (њени највиши представници) учинити све што је потребно да заједничка валута опстане. Економска криза је изнедрила дискурс у коме се под изговором егзистенцијалних претњи оправдава предузимање хитних, ванредних и дискреционих мера. Крајње је неповољан утицај на овај начин усвојених антикризних мера по легитимитет поретка у зони евра. Можда и највећи проблем за ЕУ представља чињеница да се она током последње деценије услед сталног и убрзаног смењивања кризних ситуација нашла готово „окована“ у продуженом ванредном стању.

Такође, према плану, деловање Уније је смештено у шире окружење новонастајућих глобалних односа моћи. Глобално окружење у коме она делује заједно са другим различитим међународним актерима током последњих деценија се драстично изменило. На делу су нове тенденције које са собом носе огроман кризни потенцијал и уносе несигурност у и овако крхко глобално управљење под окриљем мултилатералних организација за осигурање мира и међународног права. У дисертацији, акценат је стављен на два изазова која се везују за тзв. убрзавање процеса глобализације: кризу традиционалне представничке демократије и инхерентну нестабилност глобалног капитализма. Све више се говори о успону невероватно моћних управљачких и/или

технократских структура које су неподложне вољи и контроли бирача (феномен тзв. дубоке државе – *deep state*). Криза је показала да су глобализована финансијска тржишта и међународне агенције за кредитни рејтинг у стању да својим шпекулативним оценама готово преко ноћи уруше финансијску сигурност читавих државних система. У основи ових тенденција налази се проблем транснационалног управљања коме недостају јасни односи одговорности.

Нормативна анализа институционалног система ЕУ у раду се темељи на теоријским расправама у вези са демократским дефицитом европског нивоа власти и предлозима за даљу политизацију одлучивања у ЕУ. У општем стању песимизма у погледу даљег (демократског) развоја Уније, кандидаткиња скреће пажњу на нормативну политичку анализу Ј. Хабермаса и његову тврдњу да је развој ЕУ у наднационалну демократију потребан и могућ и К. Офеа који позива да се учини заокрет ка „нормативној визији европских интеграција“.

Циљеви дисертације

Научни циљ истраживања

Научно утемељена анализа о проблемима у систему управљања ЕМУ пружила је допринос употпуњавању теоријског фонда знања на нашем језику о специфичностима европског наднационалног нивоа власти.

Формулисано је и истраживањем оправдано више научних циљева. Основни и почетни циљ у политиколошким истраживањима је научна дескрипција, тј. научни опис функционисања одређеног система у политичкој заједници. Тачан и прецизан опис начина функционисања и односа унутар политичког и економског система (у овом случају ЕМУ), постављен је као услов за досезање виших нивоа научног сазнања – научног објашњења и научне прогнозе. Анализа понуђена у дисертацији располаже потребним нивоом научног објашњења како процеса управљања у кризној и пост-кризној ситуацији, тако и ефеката ових механизма и процеса на смањење и аутпут-легитимности која је претходно одликовала овај политички систем.

Осим тога, на основу научног објашњења политичких и економских процеса у зони евра (нарочито у годинама кризе), научни циљ јесте и да се понуди прогноза будућих праваца развоја економске интеграције. Ауторка у овом погледу тврди да стрепња пред суочавањем са економском (и политичком) неизвесношћу која би уследила у случају једностраног напуштања Уније превазилази незадовољство узроковано начином функционисања еврозоне и, следствено представља разлог за појединачне чланице да остану и пристану на реформе. Није немогуће да, пре свега Грчка, која је најтеже погођена дужничком кризом, изради и спроведе одрживу стратегију изласка из зоне евра, поновног увођења националне валуте и консолидације националне економије на тим основама. Међутим, када се у разматрање уврштени концепти које теорија историјског институционализма истиче као важна обележја чланства у зони евра („зависност од путање” и „трошкове изласка“), онда у одсудном тренутку пристанак на диктате кредитора националним доносиоцима одлука може деловати као „мање зло“, тј. лакши пут неминовног суочавања са кризом. У предметном истраживању кандидаткиња је понудила научно објашњење настанка и прогнозу ширења противуречних односа међузависности унутар зоне евра.

Друштвени циљ истраживања

Понуђени резултати истраживања могу бити коришћени и у практичне сврхе – информисање и указивање, како на погодности, тако и на потенцијалне опасности и „замке“ чланства појединачне државе у ЕУ. У првом реду се мисли на одрицање од монетарне аутономије. Државе које су Унији приступиле у периоду после 2004. године (а исто важи и за будуће чланице) имају обавезу да уведу заједничку валуту као део *acquis communautaire*. Притом, Оснивачки уговор не предвиђа могућност напуштања еврозоне, уз истовремени останак у Унији. У одсуству другачијег договора земаља чланица, једина правна могућност остаје напуштање Уније. Имајући све ово на уму, један од циљева овог истраживања је да допринесе бољој информисаности о политичким и економским импликацијама чланства у ЕУ.

3. Основне хипотезе

Генерална (општа) хипотеза овог истраживања је да су криза евра и институционални и политички одговори на њу (антикризне мере) изменили првобитни систем управљања ЕМУ.

Четири посебне (специфицирајуће) хипотезе су постављене тако да одговарају издвојеним деловима операционалног одређења предмета истраживања, тј. поглављима утврђеним у садржају истраживања. Свака од ове четири посебне хипотезе ће бити разрађена припадајућим појединачним хипотезама.

Прва посебна хипотеза: Избор већине земаља чланица да своју монетарну аутономију предају у руке наднационалне и од њихове воље независне монетарне власти условио је настанак сложене институционалне структуре у зони евра чији каснији еволутивни ток неће моћи у потпуности да контролишу.

Појединачне хипотезе:

- Тренутно функционисање ЕМУ не може се извести из аспирација држава чланица везаних за њен оригинални дизајн.
- Званично изузеће Уједињеног Краљевства из чланства у зони евра, један је од чинилаца који су допринели да постане прва чланица која је покренула поступак изласка из ЕУ.

Друга посебна хипотеза: Расплет кризе у зони евра условио је јачање технократских институција ЕУ – ЕЦБ и Европске комисије.

Појединачне хипотезе:

- Мере ЕЦБ су биле кључне у „убеђивању“ тржишта у солвентност држава чланица најтеже погођених кризом.
- ЕЦБ је током кризе на себе преузела нове надлежности које јој Оснивачким уговором никада нису експлицитно поверене.
- Институционална еволуција ЕЦБ током дужничке кризе је у супротности са владајућом економском идеологијом у Немачкој (ордолиберализам), али и интересима Немачке као економски најснажније чланице ЕУ.

Трећа посебна хипотеза: Економске мере предузете за спас заједничке валуте оставиле су далекосежне неповољне последице по демократски легитимитет поретка у зони евра.

Појединачне хипотезе:

- Настављена је економска централизација на нивоу Уније, у одсуству демократизације политичког одлучивања.
- Мере за спас заједничке европске валуте продубиле су демократски дефицит који постоји на нивоу ЕУ.

Четврта посебна хипотеза: Кризу легитимитета поретка у зони евра, која се налази у основи нестабилности наднационалног економског управљања ЕУ, није могуће разрешити путем инкременталних институционалних одговора и *ad hoc* прилагођавања економским шоковима и глобалним изазовима.

Појединачне хипотезе:

- Дугорочно посматрано, за опстанак ЕМУ је потребна изградња функционалне економске уније.
- Наднационална економска унија није остварива (и не би требало да буде) без демократске сагласности држава чланица, односно њихових грађана о елементима политичке уније.

Истраживање је вођено следом ових хипотеза, тако да финална верзија докторске дисертације потврђује хипотезе на свим нивоима општости. То је доказ да је кандидаткиња формулисала хипотезе на релативно високом степену познавања истраживачке грађе. Хипотезе су већ тада биле зреле за теориско и методолошко усмеравање истраживања.

4. Опис садржаја по поглављима

Истраживање је подељено на пет целина, односно поглавља. У наставку је изложен општи преглед садржаја докторске дисертације са сводним описима поглавља.

УВОД: СТАЊЕ ЕВРОПСКОГ ПРОЈЕКТА УЈЕДИЊЕЊА У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА 21. ВЕКА

1. ПОГЛАВЉЕ: ОСНОВНЕ ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ

У првом поглављу дисертације, предмет истраживања је теоријски и операционално уобличен. Назначено је истраживачко питање. Ауторка је у раду настојала да понуди одговор на следеће истраживачко питање: Како се антикризна реформа Економске и монетарне уније одразила на проблем легитимности економског управљања Европске уније. Изложени су хипотетички и методолошки оквир истраживања, као и циљеви дисертације. Основне смернице истраживања су наглашене, укључујући и сажет преглед структуре дисертације.

2. ПОГЛАВЉЕ: УЗРОЦИ И ТОК КРИЗЕ У ЗОНИ ЕВРА

У другом поглављу, настанак и развој ЕМУ, као и потоња криза, објашњени су уз помоћ аналитичких концепата својствених једној од струја новог институционализма - историјском институционализму. Опредељење да се формира наднационална

монетарна унија опажа се као „критична раскрсница“ (прекретница) у дотадашњем току интеграције, а сама криза као (не)очекивана последица такве одлуке земаља чланица. Изложени су узроци кризе (укратко представљени за сваку од земаља еврозоне најтеже погођене кризом понаособ), затим системске слабости економског управљања у зони евра, као и антикризна политика европских елита. Проблематизован је концепт изласка Уније из кризе. Укратко је изложена економска логика окончања кризе, а потом и наротив европских званичника, да би након тога уследила анализа ствова аутора чије је виђење да је на делу егзистенцијална криза европског послератног наднационалног поретка. Поглавље је закључено елаборацијом Монеове теза о Европи која ће бити изграђена у кризама.

3. ПОГЛАВЉЕ: НОВИ (ПОСТ-КРИЗНИ) СИСТЕМ УПРАВЉАЊА ЕКОНОМСКЕ И МОНЕТАРНЕ УНИЈЕ

Треће поглавље започиње представљањем нове конституционалне, политичке и институционалне архитектуре еврозоне. Разматрају се нове функције Европске комисије, као и нова политичка улога ЕЦБ. И у овом, а нарочито у следећем поглављу, ауторка је пуно пажње посветила разматрању сложених програма ЕЦБ. Анализирана је јуриспруденција Суда правде ЕУ у контексту кризе, а дотакнута је и улога осталих европских институција – Европског парламента, Еврогрупе и Европског савета. Неизоставан део представља анализа позиције Немачке унутар „клуба евра“, са циљем да се проникне у идеје и идеологију (ордолиберализам као могуће кључни чинилац европске антикризне политике), интересе и циљеве којима се руководила. Став је ауторке да је Немачка економску моћ (која се, поред осталог, темељи на ненарушеном „поверењу“ финансијских тржишта у њене економске показатеље чему дугује највиши међународни кредитни рејтинг, као и чињеници да више него било која друга чланица доприноси заједничким антикризним фондовима), недвосмислено преточила у политички утицај. Ниједна важнија заједничка антикризна мера није могла бити усвојена без експлицитног (или, у неким случајевима, имплицитног) немачког пристанка. Служећи се аналитичким алатима историјског институционализма, ауторка се прихватила задатка да општеприхваћено виђење о немачкој доминацији, детаљније анализира и евентуално новим аргументима обогати. Предметна анализа је сажета у питању да ли еврозона не може без своје најјаче економије, или, пак (и) Немачка не може без еврозоне? Такође, изложена је критика (политиколошка и економска) која се усталила у научним круговима на рачун „немачке“ политике штедње. Разматрања у овом поглављу сумирана су понуђеним објашњењем (не)очекиване издржљивости система и политичких односа релевантних актера који здружено подупиру заједничку валуту.

4. ПОГЛАВЉЕ: ЛЕГИТИМНОСТ ПОЛИТИЧКОГ И ЕКОНОМСКОГ ПОРЕТКА У ЗОНИ ЕВРА

Четврто поглавље представља централни део дисертације. У њему се анализира легитимност аранжмана који је на снази у области економског управљања. У оквиру одељка посвећеног истраживању типа легитимитета који ЕУ поседује (или се очекује да поседује, имајући у виду одлуке које доноси и функције које врши), ауторка

разматра различите теорије и концепте који настоје да објасне природу наднационалне власти. Разматра се легитимитет *input*-а (владавина народа, односно стицање власти) и легитимитет *output*-а (владавина за народ, односно вршење власти). Расправља се о демократском дефициту, као и о односу либерализма и демократије, односно о републиканском и/или либералном дискурсу о легитимитету за ЕУ. Отворено је питање да ли садашња ЕУ као *sui generis* облик уређења може уопште да досегне демократију. У обзир су узети и ставови аутора који овај сложени систем владавине на више нивоа наводе као пример консоцијативне демократије, или, пак, моћне „регулаторне државе“. Испитују се последице растуће политизације ЕУ, да би се, потом, на критичким основама приступило анализи „пост-кризног“ система. Злоупотреба института ванредних мера, нетранспарентност одлучивања, замагљивање одговорности актера, неке су од карактеристика новоуспостављеног наднационалног економског поретка према ауторки дисертације. Напошетку, она се упушта у разматрање да ли је својим одговорима на кризу наднационални ниво власти прекорачио надлажности које су му поверене Оснивачким актом.

5. ПОГЛАВЉЕ: БУДУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СИСТЕМА УПРАВЉАЊА ЕКОНОМСКЕ И МОНЕТАРНЕ УНИЈЕ

Док су прва четири поглавља дисертације редом била посвећена дескрипцији, критичком сагледавању и објашњењу уочених и издвојених тенденција у политичком и економском систему ЕУ, у последњем поглављу је изложена прескриптивна анализа истог. Након почетне анализе глобалног окружења европског пројекта у 21. веку, прелази се на разматрање будућности европске интеграције. У литератури се могу пронаћи различита виђења будућег развоја еропског пројекта уједињења. Ауторка подвлачи да се већина таквих студија ограничава на пар широких поставки, у зависности од ставова аутора у погледу онога што је потребно или могуће. У оквирима четири издвојена широка сценарија дугорочног развоја ЕУ (наставак инкременталних модификација система управљања, преокретање смера интеграције – суштински дезинтеграција, интеграција у „више брзина“ и идеје еврофедералиста о Сједињеним Државама Европе), у раду су изложени и могући подсценарији. Потом, следи излагање и анализа конкретних предлога изнетих у економској доктрини који би ЕМУ требало да ојачају и учине је функционалном, односно кадром да оствари зацртане параметре и циљеве на начин да корист од заједничких политика убирају сви њени чланови. Ауторка дисертације прихвата став теоретичара који сматрају да такав вид економске интеграције суштински није остварив у одсуству дубљих политичких спона између народа Европе (заједнички идентитет и вредности, солидарност, подударане интереса и сл.). Поглавље закључује представљањем градивних чиниоца наднационалне политичке уније.

ЗАКЉУЧАК: ЗАШТО КОНСТИТУТИВНЕ ДРЖАВЕ ЕВРОПЕ ПРИХВАТАЈУ НЕЖЕЉЕНЕ ОДЛУКЕ НАДНАЦИОНАЛНОГ НИВОА?

Завршни део посвећен је закључном разматрању о предмету дисертације. Представљен је преглед закључака по поглављима и на основу тога формулисане су препоруке.

Закључни део, такође представља и вид поговора у коме је на основу резултата предузетог истраживања, ауторка понудила одговор на питање због чега конститутивне државе Европе прихватају одлуке наднационалне власти у ситуацијама у којима се косе са њиховим националним интересом. Један од сводних закључака је да, иако наизглед одражава склоности многих Европљана ка одређеном виду заједничког европског управљања пословима од интереса грађана Уније, посткризни систем истовремено искључује и демократску одговорност доносиоца одлука и ефективне мере економске политике. Из истраживања је приписао закључак да садашњи хибридни европски аранжман који у себи садржи одлике наднационалног управљања (преко Европске комисије), традиционалног европског међудржавног споразумевања (Европски савет, Еврогрупа) и федерализма (преко ЕЦБ и Суда правде ЕУ), има само једну снагу (резистентност) и много слабости које су у раду анализирани.

Садржај (структура) дисертације

УВОД: СТАЊЕ ЕВРОПскоГ ПРОЈЕКТА УЈЕДИЊЕЊА У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА 21. ВЕКА

1. ОСНОВНЕ ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ

1.1. ПОЈМОВНИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1.1. Истраживачко питање

1.1.2. Теоријско одређење предмета истраживања

1.1.3. Циљеви истраживања

- *Научни циљ истраживања*

- *Друштвени циљ истраживања*

1.2. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.4. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

2. УЗРОЦИ И ТОК КРИЗЕ У ЗОНИ ЕВРА

2.1. ЕВРОПСКА ИНТЕГРАЦИЈА ИЗ УГЛА ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

2.1.1. Опредељење за формирање монетарне уније као прекретница у сфери економске интеграције

2.1.2 (Не)предвидиве последице суверених одлука држава чланица

2.2. ЗАШТО ЈЕ ГЛОБАЛНА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА НАЈЈАЧЕ ПОГОДИЛА ЕВРОЗОНУ

2.2.1. Узроци кризе у Грчкој

2.2.2. Узроци кризе у Шпанији и Ирској

2.2.3. Особености економске кризе у Италији

2.2.4. Слабости економског управљања у зони евра

2.3. АНТИКРИЗНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКИХ ЕЛИТА

2.3.1. Фискалне реформе

2.3.2. Монтерно регулисанње

2.3.3. Реформе на финансијском тржишту

2.4. РАЗЛИЧИТО ПОИМАЊЕ ИЗЛАСКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ИЗ КРИЗЕ: НАЗИРЕ ЛИ СЕ СВЕТЛОСТ НА КРАЈУ ТУНЕЛА?

2.4.1. Економска логика окончања кризе

2.4.2. Наратив европских званичника

2.4.3. Системска криза европског послератног наднационалног поретка

2.4.4. Монеова теза о Европи која ће бити изграђена у кризама

3. НОВИ (ПОСТ-КРИЗНИ) СИСТЕМ УПРАВЉАЊА ЕКОНОМСКЕ И МОНЕТАРНЕ УНИЈЕ

3.1. ИЗГРАДЊА НОВЕ ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ АРХИТУКТУРЕ

3.1.1. Нове функције Европске комисије

3.1.2. Нова политичка улога за ЕЦБ?

3.1.3. Јуриспруденција Суда правде ЕУ у контексту кризе

3.1.4. Улога осталих европских институција у кризи

3.2. МЕСТО И УЛОГА НЕМАЧКЕ У СИСТЕМУ ЕВРОЗОНЕ

3.2.1. Снага идеја и идеологије: ордолиберализам као кључни чинилац европске антикризне политике?

3.2.2. Критика „немачке“ политике штедње

3.2.3. Да ли еврозона не може без Немачке или (и) Немачка не може без еврозоне?

- Савезни уставни суд Немачке против Европске централне банке

3.3. ОБЈАШЊЕЊЕ СЛОЖЕНИХ ОДНОСА МЕЂУЗАВИСНОСТИ У ЕВРОЗОНИ: ДА ЛИ ЈЕ ОПСТАНАК ЗАЈЕДНИЧКЕ ВАЛУТЕ ОЧЕКИВАН ИЛИ ИЗНЕНАЂУЈУЋИ ИСХОД ДУЖНИЧКЕ КРИЗЕ?

4. ЛЕГИТИМНОСТ ПОЛИТИЧКОГ И ЕКОНОМСКОГ ПОРЕТКА У ЗОНИ ЕВРА

4.1. РАЗМАТРАЊЕ ЛЕГИТИМНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И ТЕОРИЈЕ О ЛЕГИТИМИТЕТУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

4.1.1. Легитимитет *input*-а (владавина народа) и легитимитет *output*-а (владавина за народ)

4.1.2. Расправа о демократском дефициту у контексту кризе евра

- *Покушаји да се ојача демократски легитимитет система управљања ЕУ*

- *Имају ли грађани чије су државе чланице еврозоне право на радикалне демократске/политичке изборе?*

- *„Илибералне демократије“ и „либерална аутократија“ као две стране истог новчића?*

- *Однос либерализма и демократије: републикански и/или либерални дискурс о легитимитету?*

4.1.3. Европска унија као пример консоцијативне демократије

4.1.4. Европска унија као „регулаторна држава“

- *Процедурални и материјални легитимитет регулатора*

4.2. ДА ЛИ ПОЛИТИЗАЦИЈА СИСТЕМА УПРАВЉАЊА ЕУ ВОДИ КА ДЕМОКРАТИЗАЦИЈИ?

4.3. ЕПИЛОГ КРИЗЕ У ЕВРОЗОНИ: ЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА ЕКОНОМСКОГ УПРАВЉАЊА У ОДСУСТВУ ДЕМОКРАТИЗАЦИЈЕ ОДЛУЧИВАЊА?

4.3.1. (Зло)употреба института ванредних мера

4.3.2. Нетранспарентност одлучивања

4.3.3. Замагљивање одговорности актера

4.3.4. Значај технократског управљања у ЕУ - да ли су експерти нови политички одлучиоци?

4.3.5. Да ли је наднационални ниво власти прекорачио надлажности које су му поверене Оснивачким актом?

5. БУДУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СИСТЕМА УПРАВЉАЊА ЕКОНОМСКЕ И МОНЕТАРНЕ УНИЈЕ

5.1. ГЛОБАЛНО ОКРУЖЕЊЕ ЕВРОПСКОГ ПРОЈЕКТА У 21. ВЕКУ

5.2. ЧЕТИРИ СЦЕНАРИЈА ЗА БУДУЋНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

5.2.1 Инкременталне модификације система управљања: где су границе?

5.2.2. Преокретање смера интеграције

- *Последице изласка Уједињеног Краљевства из Европске уније – почетак дезинтеграције или нова прилика за „више Европе“?*
- *Одустанак од Уније народа Европе и повратак на Европу националних држава*
- *Споразумно напуштање заједничке валуте и оживљавање некадашњих националних валута уз задржавање заједничког европског тржишта*
- *Издак појединачних чланица из еврозоне*

5.2.3. Интеграција у „више брзина“: Европа сачињена од клубова?

5.2.4. Сан еврофедералиста о Сједињеним Државама Европе

5.3. ЕЛЕМЕНТИ ФУНКЦИОНАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ УНИЈЕ

5.4. ПОЛИТИЧКА УНИЈА НАРОДА ЕВРОПЕ

ЗАКЉУЧАК: ЗАШТО КОНСТИТУТИВНЕ ДРЖАВЕ ЕВРОПЕ ПРИХВАТАЈУ НЕЖЕЉЕНЕ ОДЛУКЕ НАДНАЦИОНАЛНОГ НИВОА?

ЛИТЕРАТУРА

5. Основни резултати и научни допринос

Докторска дисертација Драгане Дабић представља оригинални научно-истраживачки рад. Предмет њеног рада је савремено збивању унутар Европске уније које карактерише дугорочна динамика кризе. Процес још није довршен у смислу његових прокламованх антикризних мера и резултата, али је ауторка нашла довољно материјала и аргументације да покаже дубинске карактеристике саме кризе. Пошто је реч о необично сложенем феномену, који има више димензија и видова испољавања, ауторка се одлучила да се предметно усресреди на кризу зоне евра и да на том предмету - практично језгру ширег феномена кризе, укаже на новонастале проблеме легитимности целокупног поретка Европске уније.

У овом истраживању успешно су обједињене полит-економске анализе посвећене функционсању и кризним појавама зоне евра – практично економске и монетарне уније – и политиколошке анализе мањка легитимности главних актера у поступању да се криза дијагностикује а потом ограничи и превазиђе одговарајућим мерама. Ауторка је овде изложила и систематизовала велику грађу, али поред тога и пружила научна објашњења

ове сложене и противречне ситуације. Она је показала суверено владање постојећим теоријама европских интеграције, али и креативно примењивање једне од савременијих – историјског институционализма. На тим теориско-истраживачким темељима она је реконструисала и објаснила динамику прећутне хегемонизације унутрашњих односа у ЕУ. С једне стране, одлучиоци, чија моћ одлучивања не подразумева институционализовану одговорност по угледу на демократске поретке. Са друге стране, дилема кризом више погођене стране - да ли се подредити или се успротивити, и решење те дилеме у рачуну мање штете.

Ово истраживање има све услове да побуди интересовање међу домаћим познаваоцима савремених токова у ЕУ будући да пружа убедљиву слику њених унутрашњих противречности и прилаже узоран начин њихових разумевања. Својом научно-критичком апаратуром рад се издиже изнад преовлађујућег политизованог третмана Европске уније у нас, било апологеског било негаторског. У том погледу, поред начелно научног, рад може имати и ефекат на неопходну јавну расправу о важним питањима ЕУ, имајући у виду потребу очувања блиских веза наше државе са њом.

Закључак и предлог комисије

Комисија истиче да је реч о одличном научном раду и докторској дисертацији, и поред већ изречене опште оцене указује на њену прегледну структуру и добар стил излагања. Имајући све речено у виду, Комисија изражава једнодушни став да је дисертација Драгане Дабић „Легитимност економског управљања у зони евра“ урађена по највишим стандардима научно-истраживачког рада и стога је сматра спремном за јавну одбрану. У том правцу, комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета да донесе претходну одлуку о јавној одбрани и предмет проследи на даље одлучивање.

Београд, 8. новембар, 2021.

Комисија

Проф. Др Иван Вујачић

Проф. Др Бојан Ковачевић

Проф. Др Слободан Самарцић

